

UDK 728.8(497.4 Turn pod Novim gradom)(091)

Kratek oris zgodovine gospostva Turn pod Novim gradom

IVAN NEMANIČ

vodja Slovenskega filmskega arhiva v pokoju, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

IZVLEČEK

Zgodovinski viri poročajo, da je že v 12. stoletju v vasi Potoče ob reki Kokri obstajal grad Turn (*Thurn unter Neuburg*), v katerem je bil sedež gospostva Turn pod Novim gradom. Gospostvo Turn so imele od 12. do konca 18. stoletja v lasti plemiške družine: kranjski krajišniki Andeško-Meranjski, celjski grofje, Habsburžani, Egkhi, Dinzli, pl. Angerburgi, in Gandini, pl. Liliensteini. Leta 1793 je Vincenc pl. Gandin prodal gospostvo Martinu Urbančiču, ki je bil začetnik rodbine Urbančičev. Ti so obdržali gospostvo Turn do 20. stoletja. Tudi z dejavnostjo Martina Urbančiča in nekaterih drugih oseb je nastalo arhivsko gradivo, ki je zdaj v fondu gospostva Turn pod Novim gradom. Martin Urbančič je umrl leta 1796. Nasledil ga je sin Janez Nepomuk Urbančič, ki se je leta 1831 poročil z Jožefino Trepinc. Njima se je 1833. leta rodila hči Jožefa (Josipina) z vzdevkom Turnograjska, znana zlasti po kulturnem udejstvovanju. Janezu Nepomuku Urbančiču je po njegovi smrti leta 1841 sledil njegov sin Janez Nepomuk Urbančič – Janko, ki je leta 1909 izročil gospostvo Turn Otonu pl. Deteli, ki pa je leta 1940 prodal gospostvo nečaku in ekonomu na Turnu Karlu Palmu. Po končani II. svetovni vojni je Okrajna zaplembe komisija v Kranju 27. avgusta 1945 izdala Karlu Palmu odločbo o zaplembi vsega imetja.

Danes je v zgradbi nekdanjega gospostva Turn pod Novim gradom Dom starejših občanov Preddvor.

ABSTRACT

SHORT DESCRIPTION OF THE HISTORY OF THE TURN POD NOVIM GRADOM ESTATE

Historical sources show that already in the 12th century in the village of Potoče by the Kokra river there was a Turn castle (*Thurn unter Neuburg*), the seat of the Turn pod Novim Gradom estate. Several noble families owned the Turn estate from the 12th to the end of the 18th century: Carniola border inhabitants the Andechs-Meran, the Counts of Cilli, the Habsburgs, Egkhs, Dinzl von Angerburg and Gandin von Lilienstein. In 1793 Vincent von Gandin sold the property to Martin Urbančič, who started the Urbančič family. They owned the Turn estate until the 20th century. Martin Urbančič among other people created the archive materials, which can now be found in the Turn pod Novim gradom fond. He died in 1796. He was succeeded by his son Janez Nepomuk Urbančič, who married Jožefina Trepinc in 1831. In 1833 their daughter Jožefina (Josipina), nicknamed Turnograjska, was born. She later became known for her cultural activities. Janez Nepomuk Urbančič was succeeded by

Janez Nepomuk Urbančič – Janko. In 1909 Janko handed over the Turn estate to Oton von Detel, who in 1940 sold the estate to his nephew and Turn manager Karl Palm. After the Second World War, on the 27th August 1945, the District Confiscation Committee at Kranj issued Karl Palm a decree on confiscation of all his belongings. The house of the Turn pod Novim gradom estate is used today as the Preddvor Home for the Elderly.

Janez Vajkard Valvasor¹ poroča, da je v vasi Potoče ob reki Kokri že v 12. stoletju obstajal grad Turn (*Turn unter Neuburg*). V njem je bil sedež gospostva Turn pod Novim gradom. Ime Novi grad nas navaja na misel, da je bila na istem mestu v preteklosti zgrajena starejša utrdba ali grad. Stari grad Turn je stal nad sedanjim, kjer so bile v Valvasorjevi dobi še vidne razvaline. Kranjskim deželnim knezom in mejnim grofom

je služil za trdnjavo, ki je zapirala vhod v dolino Kokre.² Terenske raziskave so pokazale, da je grajski kompleks že od začetka obsegal osrednji stolp na severovzhodni strani z zidovi, visokimi do tri metre in pol, in notranji prostor okrog pet metrov in je predstavljal obrambno središče gradu. Na severozahodni strani je bil prizidan stanovanjski del (palacij), na jugovzhodu pa je bil ob obzidju zgrajen manjši stolp, ki je verjetno varoval vstop v grad. Jugovzhodno od palacija je

¹ Janez Vajkard Valvasor, *Die Ehre des Herzogtums Krain*, Ljubljana 1689, ponatis Ljubljana – München 1970.

² Dr. Josip Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 1939, str. 245.

bila na grajskem dvorišču zgrajena cisterna. Na platoju z ledinskim imenom Pristava so v tlorisu vidni ostanki nekdanje grajske pristave. Grad je bil zavarovan s tremi jarki na jugozahodni ter z globokim jarkom na severozahodni strani. Na nekoliko nižji, okoli 100 metrov oddaljeni vzpetini, so bili ob terenskih raziskavah odkriti sledovi stolpa v velikosti 6 x 6 m, ki je gotovo predstavljal del grajskega obrambnega sistema.³ V virih je bil grad prvič omenjen leta 1408 kot last celjskih grofov. Na prehodu iz 15. v 16. stoletje, v bojih za celjsko dediščino, po uboju zadnjega Celjana pri Beogradu (1456), je bil grad zelo poškodovan. Leta 1439 je grad razrušil Jan Vitovec. Ne smemo pozabiti na turške vpade po dolini Kokre na Koroško, ko so Turki leta 1473 grad poškodovali.⁴ Grad je bil poškodovan tudi v rušilnem potresu 1611, ki je razdejal tudi Ljubljano. Podoba gradu, ki jo je ohranil Valvasor v Topografiji iz leta 1679 in Slavi vojvodine Kranjske leta 1689⁵ se kaže kot enonadstropna dvotraktna zgradba s stolpičem na severozahodnem vogalu. Grad, kakor ustreza zapuščinskim inventarjem, je nastal po prezidavah v 17. stoletju, ko ga je kupil Adam Dinzl, pl. Angenburg, od baronov Egkh (1677). To potrjuje polkrožno oblikovan portal s kamnito heraldično ploščo z grbom Adama Dinzla in letnico 1680. Ludvik Ksaverij Dinzl, pl. Angenburg, je leta 1760 pred vhomom v grad zgradil baročno kapelo, posvečeno Materi božji. Notranjost je poslikana s freskami, na oltarju je slika Pieta baročnega slikarja Valentina Metzingerja. V kapeli so na novo namestili križ v obliki monštrance, pozlačen srebrni kelih ter oskrbeli novo mašno obleko. Takrat so zgradbo prezidali iz dvo- v štiritraktno, kar kaže Valvasorjeva predstavitev v Slavi vojvodine Kranjske s pogledom na grad z zahodne strani.⁶ S tem je nastalo notranje kvadratno dvorišče, ki je razvidno v tlorisu objekta v franciscejskem katastru. Dr. Ivan Stopar meni, da so v 18. stoletju vso zgradbo za nadstropje nadzidali. Verjetno so povišali tudi stolp na vzhodni strani, ki nadkriljuje ostale dele gradu.⁷

Grad Turn, foto Boštjan Gunčar. Helena Križaj, Gradovi v Preddvoru skozi zgodovino, Kranj 1991

Gospostvo Turn je bilo v lasti plemiških rodbin od 12. do konca 18. stoletja. V 12. stoletju je bil v lasti kranjskih krajišnikov Andeško-Meranjskih. To trditev potrjuje listina Bertolda Andeško-Meranjskega, s katero je vetrinjskemu samostanu podelil urad Preddvor. Listina je bila napisana in datirana leta 1156 v Neuburgu ali Novem gradu, imenovanem tudi Pusti grad, kakor so ga v srednjem veku večkrat imenovali.⁸

Listina z dne 28. septembra 1455 poroča, da je bil grad Turn pod Novim gradom v 15. stoletju v lasti Celjanov, ko je grof Ulrik Celjski podelil Frideriku Schrottu v fevd dva dela gradu Turn in del dvora s pritklinami gospostva Turn pod Novim gradom,⁹ ki ju je podedoval po svojem očetu Frideriku. To fevdno podelitev je 3. avgusta 1495 potrdil cesar Maksimilijan.¹⁰ Po izumrtju celjskih grofov je grad Turn prišel v last Habsburžanov. Valvasor navaja kot lastnike gradu tudi plemiče Kokherje in za njimi Egkhe.¹¹

Cesar Maksimilijan je s kupno pogodbo 30. julija 1500 grad Turn prodal kranjskemu dežel-nemu vicedomu Juriju, baronu Egkhu za 13.022

³ Majda Žontar-Mirina Zupančič, Terenske raziskave gradov na Gorenjskem, Varstvo spomenikov XII, Ljubljana 1969, str. 29; Ivan Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Gorenjska ob osrednjem toku Save, prva knjiga, Ljubljana 1996, str. 106, 107; Peter Fister, Andrej Valič, Majda Žontar, Marijan Sajovic, Terenski ogled in dokumentacija gradu leta 1968; Majda Žontar, Preddvorski gradovi v zapuščinskih inventarjih 18. stoletja, v: Zbornik občine Preddvor v času in prostoru, 1999.

⁴ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 245.

⁵ Janez Vajkard Valvasor, Die Ehre des Herzogtums Krain, Ljubljana 1689, str. 580.

⁶ Majda Žontar, Gradovi na območju Kranja, Kranjski zbornik, Kranj 1970, str. 19.

⁷ Ivan Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Gorenjska ob zgornjem toku Save, prva knjiga, Ljubljana 1996, str. 106-107.

⁸ J. V. Valvasor, Die Ehre ... Krain, 1689, XI/580, 581.

⁹ AS 1063, Zbirka listin, 28. september 1455.

¹⁰ AS 1063, Zbirka listin, 17. julij 1464; 3. avgust 1495.

¹¹ J. V. Valvasor, Die Ehre ... Krain, 1689, XI/581.

renskih goldinarjev.¹² Nadvojvoda Ferdinand pa je leta 1526 podelil Juriju, baronu Egkhu, ki je bil tedaj goriški glavar, grad v fevd.¹³ Potem je omenjen Jurijev mlajši sin Janez Jurij Egkh, ki mu je vetrinjski samostan 1545. leta podelil v fevd tri dele desetine pri Preddvoru.¹⁴

Karl, nadvojvoda Avstrije, je 8. junija 1571 podelil Jožefu, baronu Egkhu, posest gospostva Novi grad.¹⁵ V drugi polovici 17. stoletja je Jurij Sigmund, baron Egkh, gospostvo prodal v svojem in imenu svojih bratov Karla, Gotfrida in Kristijana Adamu Dinzlu, pl. Angerburgu,¹⁶ ki je bil takrat lastnik gospostva Kolovrat. Adam Dinzl je bil v službi pri kranjskih deželnihi stanovih kot stanovski knjigovodja (1653, 1657-1664) in nato upravitelj plačilnega urada Ogulinske vojne krajine do 1676.¹⁷ Po smrti Adama Dinzla, pl. Angerburga, leta 1696 je gospostvo Turn pripadlo njegovemu sinu Antonu Krištofu Dinzlu.¹⁸ Leta 1727 ga je nasledil nečak Ludvik Ksaver, sin njegovega najstarejšega brata Franca Benedikta Dinzla.¹⁹ Po smrti Ludvika Ksaverja leta 1772 je na osnovi oporoke z dne 26. oktobra 1771 in prisojilne listine (17. avgusta 1772) postala lastnica gradu njegova hči Marija Jožefa Gandin, pl. Lilienstein, ki pa je 24. marca 1788 izročila gospostvo svojemu sinu Vincencu Gandinu, pl. Liliensteinu. Pri tem si je zagotovila pravico, da razpolaga z zneskom 12.000 goldinarjev.²⁰

Vincenc Gandin, pl. Lilienstein, je bil lastnik gospostva le pet let. V tem času je bil zakupnik vinskega daca v distriktu Preddvor in vikariatu Jezersko. O tem je sklenil pogodbo s kranjskimi deželnihi stanovih in Martinom Urbančičem. Vincenc Gandin, pl. Lilienstein, je sklenil pogodbo tudi z brati Poušnar o zakupu vinskega in glasbenega daca v župniji Preddvor in vikariatu Jezersko. Podobno pogodbo je sklenil tudi z Luko Brunichem, lastnikom gospostva Preddvor.²¹ Že leta 1793 je Vincenc Gandin sklenil z Martinom Urbančičem kupoprodajno pogodbo za gospostvo Turn; prodal mu ga je za 54.487 goldinarjev. Del kupnine je Urbančič poravnal s prevzemom dolga v znesku 38.487 goldinarjev, preostalo pa v go-

tovini.²² Vendar je ostal Martin Urbančič še nadalje upravitelj gospostva Brdo in je tam tudi živel.

Martin Urbančič je bil začetnik rodbine Urbančičev, ki je obdržala gospostvo Turn pod Novim gradom vse do 20. stoletja. Njegov oče Martin Urbančič je bil gradbenik (palir) in je živel v Šempetrskem predmestju v Ljubljani.²³

Gospostvo Turn pod Novim gradom je bilo v katastrskih občinah Breg (gosposočinsko poslopje) in Kokra. Leta 1793, v času Martina Urbančiča, je imelo 103 kmetije in eno petino.²⁴ Zemljiški davek od gosposočinske zemlje je znašal 448 goldinarjev, 10 kr. in 1 d. Gospostvu Turn pod Novim gradom je oddajalo urbarialne dajatve tudi 11 kmetij z Jezerskega, ki so bile v okraju Kapla in kresiji Celovec.²⁵ V terezijanskem katastru je zapisan izkaz hub gospostva Turn pod Novim gradom, njih lega v vaseh, občinah, soseskah, nabornih okrajih in župnijah, 1807.²⁶

Celjski grofje so kot lastniki gospostva Turn pod Novim gradom v Jablanici (Potoče) ob reki Kokri zgradili žago na vodni pogon. Leta 1552 je bila ta žaga omenjena kot last gospostva Turn, ki je imela pravico žagati hlodovino, ki so jo plavili po reki Kokri.²⁷

Tudi listine iz let 1377 in 1552 omenjajo mlin in žago Jablanico. Gosposočinska žaga je imela izključno pravico do žaganja lesa, ki so ga plavili po Kokri. Ta žaga je stala že ob nastanku gradu Turn (1408) in je najstarejša znana žaga na Slovenskem. Janko Urbančič je imel v solastništvu s Francem Hajnrharjem iz Trate na levem bregu Kokre v katastrski občini Kokra na parceli št. 297 žago s krožno žago, ki jo je poganjalo podlivno vodno kolo. Na reki je bil zgrajen lesen jez z zapornico in mlinskim žlebom. Leta 1896 je v prvi žagi vodno kolo poganjalo enolistno vertikalno žago, drugo krožno žago je poganjalo vodno kolo. Leta 1912 je bilo ugotovljeno, da je namesto vodnih koles poganjala gater, vencičanko z dvema listoma, tri krožne žage in žago za obžagovanje hlodov francisova turbina.²⁸ Poplava leta 1962 je odnesla jez na Kokri, ki ga niso več obnovili. S tem je bilo tudi konec starodavne žage na Kokri.²⁹ Janko Urbančič, lastnik

¹² AS 1063 Zbirka listin, 30. julij 1500.

¹³ AS 1063 Zbirka listin, 26. februar 1526.

¹⁴ AS 1063 Zbirka listin, 4. oktober 1545; Genealoške tablice EGKH.

¹⁵ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, fevdno pismo, 8. junij 1571.

¹⁶ AS 1063 Zbirka listin, 18. maj 1677.

¹⁷ Dr. Jože Žontar, *Fevdalne družine na območju Preddvora v 18. in 19. stoletju*, zbornik 1999, str. 123, 124.

¹⁸ AS 1075, Zbirka rodovnikov, Genealoške tablice Dinzl, pl. Angerburg.

¹⁹ AS 315 Deželna deska za Kranjsko, gl. knj. IX/341; Zap. inv. XI. D-38.

²⁰ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, fevdno pismo Marije Jožefe pl. Gandin, šk. 9; Deželna deska za Kranjsko, gl. knj. IX/341, listine I. rumeni kvatern F-23.

²¹ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 49.

²² AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 9; Deželna deska, gl. knj. IX/341, listine modri kvatern A-20.

²³ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, Martin Urbančič, Personalialia, šk. 62.

²⁴ AS 315 Deželna deska za Kranjsko, gl. knj., I. železnobarvni kvatern D-15.

²⁵ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, uradna korespondenca 1807-1846.

²⁶ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 13.

²⁷ Franc Puhar, *Od žag do lesne industrije*, v: *Kranjski zbornik 1995*, str. 292.

²⁸ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, vodna knjiga št. 106.

²⁹ Franjo Jurnah, *Gozdarstvo pri nas nekdaj in danes*, v: *Kranjski zbornik 1985*, str. 150-166.

gradu Turn pod Novim gradom, je imel žago tudi na levem bregu Bistrice, v kraju Potoče, katastrska občina Breg, št. 1321. Drugo vodno kolo je podnevi poganjalo krožno žago, ponoči pa dinamo za razsvetljavo gradu.³⁰ Žage gospostva Turn so predstavljale temelj za obsežno trgovino z lesom, zlasti v času Janka Urbančiča. O tem priča korespondenca v zvezi s prodajo lesa v Trst, na Madžarsko, Češko, v Avstrijo in drugam.³¹

Martin Urbančič je leta 1788 z Luko Brunichem, lastnikom gospostva Preddvor, kupil poddržavljeno cerkveno imenje sv. Petra v Naklem, sv. Siksta v Predosljah in sv. Tomaža v Britofu ter desetino od 6 2/3 kmetij v vasi Hotemaže. V zadevah cerkvenih imenj je imel Martin Urbančič mnoge spore. Z Vincencem Gandinom, pl. Liliensteinom, je prišel v nasprotje, ker še ni plačal njegovi materi Jožefini dolga po kupoprodajni pogodbi in zaradi kontribucije in tlake od štirih kmetij na Kokrici in v Mlaki. Z Brunichem je imel pravdo zaradi obračuna pri giltah in vinskem dachu. S soseskami bližnjih vasi je bil v nasprotju zaradi planin. Podložniki so se proti gospostvu Turn pod Novim gradom pritožili

Josipina Urbančič-Turnograjska
Gorenjski muzej Kranj, fototeka 15/13

³⁰ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko, vodna knjiga št. 127.

³¹ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 20.

zaradi tlake. O mnogih sporih in tožbah Martina Urbančiča priča ohranjeno gradivo.³²

Martina Urbančiča so odlikovale izredne sposobnosti za upravitelja gospostev. V zvezi s tem je nastalo tudi arhivsko gradivo, ki je zdaj v fondu gospostva Turn pod Novim gradom. Opravljal je več služb:

- kaščar in upravitelj gospostva Rakovnik pri Mirni 1774-1779. Dolžnosti njegove službe je določalo navodilo – inštrukcija za delo upravitelja, ključarja in pisarja gospostva. Izkaz o prodanem vinu in žitu gospostva v letu 1774-1775 dokazuje, da je bil Martin Urbančič v tem letu kaščar in upravitelj gospostva. Z grofom Barbo Dizmo Wachensteinom in Jožefom Ruperčičem se je povezal v družbi za trgovino z vinom. Urbančič je skrbel za vodstvo družbe in za obračun vseh prejemkov in izdatkov. Ruperčič je nakupoval vino in skrbel za prevoze, grof Barbo pa je finančno pomagal družbi.³³

- upravitelj gospostva Brdo (1779-1795). Martin Urbančič in Jožef pl. Edlstein sta 21. maja 1779 na Brdu sklenila pogodbo,³⁴ po kateri je Martin Urbančič s 1. majem 1779 prevzel službo upravitelja gospostva Brdo za dve leti (do 30. aprila 1781). To delo je nato nadaljeval do leta 1795. Pogodbo je v imenu barona Žige Zoisa podpisal njegov brat Jožef. Dolžnosti in obveznosti upravitelja gospostva Brdo pa tudi njegovo plačilo so bile opredeljene v petdesetih točkah inštrukcije oziroma navodila za delo. Zadnji – sedemnajsti račun gospostva Brdo je Martin Urbančič sestavil v letu 1795, ko je bil že dve leti lastnik gospostva Turn pod Novim gradom.

Korespondenca med Martinom Urbančičem in baronom Žigo Zoiso dokazuje veliko zaupanje med obema in obravnava tekoče zadeve zemljiškega gospostva Brdo ter predstavlja Zoisa kot zemljiškega gospoda. Leta 1780 se je Žiga Zois vrnil z daljšega potovanja po Evropi. Takrat je s podložniki, ko jim je hotel vsiliti novo pogodbo za tlako, prišel v oster spor. Podložniki so se pritožili celo na dvor, kar pa jim ni pomagalo. Zaradi upornosti proti gospodu so bili kaznovani. Vodje upornih kmetov so zaprli v ljubljansko kaznilnico. Kmetije jim je Zois odvezel in jih prodal drugim podložnikom. Zoisova pisma kažejo tudi na njegovo vnemo za prirodoslovje. Dopisoval si je z naravoslovcem Baltazarjem Hacquetom, profesorjem na ljubljanskem liceju. V osemdesetih letih je bil v pripravi nov davčni sistem pri zemljiških gosposkah; o tem je pisal Zois Martinu Urbančiču. Svetoval mu je popustljivost s podložniki, zlasti ob vesteh o revoluciji v Franciji. Nasprotoval je prisilnim izterjavam dajatev, ker

³² AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 29, 30, 31, 50.

³³ Dr. Jože Žontar, Feydalne družine na območju Preddvora v 18. in 19. stoletju, v: Zbornik občine Preddvor, 1999, str. 128.

³⁴ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, Martin Urbančič, korespondenca, šk. 62.

bi lahko izzvale upornost podložnikov;³⁵

- zakupnik daca na pijače. Z uradom za bankalne pristojbine je sklenil pogodbo o zakupu daca na pijače v letu 1787. Poleg tega je sklenil Martin Urbančič pogodbo o zakupu vinskega daca tudi v župniji Preddvor in na Jezerskem z Vincencem Gandinom, pl. Liliensteinom;³⁶

- prevzel je službo komisarja nabornega okraja Brdo.³⁷ Po davčni regulaciji so nabornemu okraju Brdo pripadle davčne občine: Kranj, Bela, Spodnje Duplje, Preddvor, Jezersko, Spodnja Kokra, Primskovo, Trstenik, Zadruga in Žiganja vas;³⁸

- bil je član upniškega odbora stečajne mase gospostva Smednik.³⁹

Martin Urbančič, upravitelj gospostva Brdo, se je 25. novembra 1783 v Velesovem poročil s Konstanco Dietrich, hčerjo Franca Ksaverja Dietricha, lastnika gospostva Strmol. Poročil ju je župnik Tomaž Poklukar.⁴⁰ V Velesovem je bilo sklenjeno njuno ženitno pismo. Oče Konstanca Franc Ksaver Dietrich se je zavezal, da bo nevesta prinesla Martinu Urbančiču v zakon doto 1500 goldinarjev. Tisoč goldinarjev je izplačal ženinu takoj, preostalo pa v enem letu. Nato je pogodba določala, da bo v morebitnem sporu med zakoncema ženin izplačal nevesti 3000 goldinarjev, povrh pa še eno doto, skupaj 4500 goldinarjev. Tudi, če bi ženin umrl pred nevesto in brez potomcev, bi pripadlo nevesti 4500 goldinarjev, če pa bi umrla nevesta pred ženinom in tudi brez potomcev, bi pripadla ženinu polovica njene dote.⁴¹ V zakonu so se Martinu in Konstanci Urbančič rodili otroci:

- Ivana Marija, rojena 5. februarja 1785; krščena v grajski kapeli na Brdu, krstil jo je Andrej Novak, župnik v Preddvoru. Krstna botra sta bila baron Sigmund Zois in soproga. Ivana Marija je umrla 7. aprila 1795 na Turnu;

- Alojzij, rojen 2. julija 1786; krstil ga je župnik Andrej Novak v Preddvoru. Krstna botra sta bila baron Sigmund Zois in soproga;

- Ignacij, rojen 30. avgusta 1787; krstil ga je župnik Jožef Paric v Predosljah. Krstna botra sta bila baron Sigmund Zois in soproga. Umrl je 3. februarja 1795 zaradi koz;

- Karl, rojen 24. oktobra 1788; krstil ga je župnik Jožef Paric v Predosljah. Krstna botra sta bila baron Sigmund Zois in soproga. Umrl je 13. februarja 1794 na Turnu. Pokopan je bil v Predvoru;

*Josipina Urbančič-Turnograjska
Oljni portret, slikar Matej Langus, 1851
Gorenjski muzej Kranj, fototeka 15/22*

- Frančiška Salezija, rojena 3. januarja 1790; krstil jo je župnik Jožef Paric v Predosljah. Krstna botra sta bila baron Sigmund Zois in soproga. Umrla je 14. februarja na Turnu;

- Vincenc Rajmund, rojen 25. avgusta 1791; krstil ga je župnik Jožef Paric v Predosljah. Krstna botra sta bila Alojz Goglia iz Gorice in Rozalija Orehovnik, upraviteljica gospostva Kiselstein. Umrl je 13. marca 1795;

- Janez Evangelist Anton, rojen 9. decembra 1793; krščen je bil v Preddvoru. Krstna botra sta bila Franc Ksaver Dietrich in soproga Jožefa Dietrich;

- Janez Nepomuk, rojen 19. februarja 1797; krščen je bil v Preddvoru. Krstna botra sta bila Janez Nepomuk Gandin in Jožefa Pogačnik.⁴²

³⁵ Dr. Jože Žontar, Neznana pisma Žige Zoisa, Kronika 2/1954, str. 188-191.

³⁶ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 50.

³⁷ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 63.

³⁸ Dr. Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja, 1939, str. 236.

³⁹ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 51.

⁴⁰ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, računске knjige 1783-1831.

⁴¹ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 9.

⁴² AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 63, izpis iz rojstne in mrliške knjige 1784-1801 župnije Preddvor o umrlih otrocih Martina Urbančiča; računska knjiga 1786-1831; Nadškofijski arhiv Ljubljana, župnija Preddvor, mrliška knjiga 1784-1801, rojstna knjiga 1793-1822.

Zadnja znana upodobitev pisateljice Josipine Gorenjski muzej Kranj, fototeka 13/37

Martin Urbančič je umrl 6. junija 1796 ob 11. uri na Brdu. Pokopali so ga na pokopališču v Predosljah. Vdova Konstanca se je preselila na Turn. Š prisojilno listino z dne 22. septembra 1800 sta postala lastnika gospostva mladoletna sinova Martina Urbančiča Alojz in Janez Nepomuk.⁴³ Njuno varuštvo sta prevzela žena Martina Urbančiča Konstanca, mati otrok Alojza in Janeza Nepomuka in dr. Rajmund Dietrich, brat Konstance in odvetnik v Ljubljani (lastnik hiše št. 158). Za upravljanje gospostva Turn je Konstanca nastavila upravitelja.⁴⁴ V času od 1. maja 1798 do 26. junija 1801 je bil upravitelj Andrej Florjančič, nato pa Janez Ponzier.⁴⁵ Alojz Urbančič je v soglasju z varuhoma 7. januarja 1823 izročil svojo polovico gospostva mlajšemu bratu Janezu Nepomuku Urbančiču, ki je postal sam lastnik gospostva Turn pod Novim gradom.

Janez Nepomuk Urbančič se je poročil z Jožefino (Josipino) Terpinc, hčerjo podjetnika Ter-

pinca iz Kranja. Janez Nepomuk Urbančič in Jožefina Terpinc sta 15. junija 1831 sklenila ženitno pogodbo. V njej se je oče neveste obvezal, da bo ženinu prinesla doto 3100 goldinarjev, če bi ženin umrl pred nevesto in ne bi imela v zakonu otrok, bi nevesta dobila vrnjeno doto in še dodatek, skupaj 4000 goldinarjev iz zapuščine ženina. Poleg tega naj bi imela nevesta v gradu Turn zagotovljeno hrano in bivanje. Pogodba tudi določa pogoje za dedovanje ženina in otrok ob smrti neveste.⁴⁶

Dne 9. julija 1833 se je Janezu Nepomuku Urbančiču in ženi Jožefini rodila hči Jožefa (Josipina) Konstanca Ana Urbančič z vzdevkom Turnograjska (1833-1854).⁴⁷ Josipina je živela v gradu Turn. V njem so še danes sledi, ki spominjajo nanjo. Poleg kapelice naj omenimo zlasti "sobo Josipine Turnograjske". V njej sta ohranjena njen doprsni kip (ustvaril ga je kipar Franc Ksaver Zajec) ter citre, na katere je Josipina igrala. V njenem času se je že uveljavila fotografija. Dala se je slikati in tako je ohranjena njena avtentična podoba iz leta 1854, ki jo hrani Narodni muzej v Ljubljani in Gorenjski muzej v Kranju. Upodobil jo je tudi Matej Langus, ko je slikal sv. Lucijo. Ta podoba je v pisarni šentjakobskega župnišča v Ljubljani. Domači učitelji so poskrbeli za njeno izobrazbo in po njihovem prizadevanju se je že v zgodnji mladosti vključila v literarno ustvarjanje. Učitelj Alojz Potočnik je v njej odkril velik glasbeni talent. Na to kažejo njeni poskusi komponiranja. Sama se je učila tujih jezikov. Preddvorski kaplan Kastelic jo je učil latinščine in italijanščine. Učila se je tudi francoščine. Pritegnili sta jo prirodoslovje in zgodovina slovanskih narodov. Zbudila je pozornost mladih romantikov, ki so jo oboževali. Leta 1841 je umrl njen oče Janez Nepomuk Urbančič, kar je bila zanjo velika preizkušnja v zgodnji mladosti. Leta 1853 se je poročila z dr. Lovrom Tomanom. Poroka je bila 22. septembra 1853 v grajski kapeli. Nato sta odpotovala v Gradec z velikim pričakovanjem srečne prihodnosti, ki se je končala 1. julija 1854, ko je po porodu umrla. Pokopana je v Gradcu, kjer je ohranjen njen spomenik. Preddvorski kaplan Lovro Pintar je navdušil Josipino Urbančič Turnograjsko za slovenski jezik in književnost.⁴⁸ Josipina Turnograjska je bila prva slovenska pesnica in pisateljica. Na družabnih prireditvah je javno nastopala, npr. na "Slovenski besedi" v Gradcu. Urbančičevi so zahajali v Kranj na družabna srečanja, tudi v Kazino ustanovljeno 1847. leta. Z njimi je bilo verjetno tudi dekletce Josipina. V Kazino je zahajal tudi France Prešeren. Utemeljeno lahko domnevamo, da se je

⁴³ AS 315 Deželna deska za Kranjsko, gl. knj. IX/341, listine, morskozeleni kvatem D 25.

⁴⁴ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, pupilarni spisi, šk. 12.

⁴⁵ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 20.

⁴⁶ AS, Ženitna pogodba Janeza Nepomuka Urbančiča, testamenta, Lit 4, 111, U+V, grupa III, 1675-1897, 1-140.

⁴⁷ Nadškofijski arhiv Ljubljana, rojstna in krstna knjiga župnije Predvor 1822-1858.

⁴⁸ Dr. Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja, 1939, str. 311.

Josipina tam srečala z njim in ga je poznala. Literarna dela Josipine Turnograjske so nastala v kratkem obdobju štirih let in so blizu ilirskemu gibanju. Njeno zapuščino hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.⁴⁹ Josipino je na Turnu večkrat obiskala Primčeva Julija, po očetu iz Tržiča, žena predsednika okrožnega sodišča Antona Scheuchenstuela v Novem mestu. Postali sta prijateljici.⁵⁰

Dne 4. avgusta 1835 in nato 27. junija 1838 sta se Janezu Nepomuku in Jožefini rodila sinova Janez Nepomuk Viktor Martin Dominik in nato Antonij Fidelis, poimenovan po starem očetu Terpinču. Nato se jima je 19. avgusta 1840 rodila še hči Fidelis Marija.⁵¹ Janez Nepomuk Urbančič je bil član kranjske komisije za prisilno posojilo.⁵² Umrli je 24. maja 1841. Nasledil ga je mladoletni sin Janez Nepomuk Urbančič – Janko.⁵³ Po smrti Janka Urbančiča je vdova Jožefina razmišljala tudi o prodaji gospostva, vendar se je premislila in je Turn še ostal v lasti Urbančičev.

Na gospostvu Turn pod Novim gradom so občasno prirejali lovske pohode. Janez Nepomuk Urbančič je opisal lov na medveda v dolini Bistrice 27. septembra 1815;⁵⁴ k poročilu je pripet krepelj ujetega medveda. Tedaj je bil oblačen in mrzel jesenski dan. Oblaki so počasi potovali po nebu prek vrhov visokega hribovja. Zgodaj zjutraj je rdeča zarja obsijala nebo. Lovci so se zbirali v gradu. Potem ko je v gradu odbilo šesto uro, je Janez Nepomuk Urbančič z zbranimi lovci odšel na lov. Po dveh urah naporene hoje so lovci prišli do revirja "Sderth" in nato nadaljevali pot v revir "Orlova peč", kamor so prispeli šele okrog 12. ure. Kazalo je, da tam domuje medved. Strmina je bila poraščena s smrekami in grmovjem. Globoko v dolini je bilo slišati brundanje medveda in vpitje gonjačev, ki se je polagoma bližalo. Janez Nepomuk Urbančič je napel svojo dvocevko. Skozi grmovje je opazil v oddaljenosti 60 korakov medveda, kako se mu bliža. Tedaj je lovec nameril in ustrelil. Strel je odmeval po dolini in kmalu utihnil. Medved pa je še vedno brundal in se z besnim renčanjem približal lovcu na približno dvanajst korakov. Večja skala ga je ovirala, da bi prišel do njega. Postavil se je na zadnji taci in padel prek skale. Lovec je nato sledil medvedu v dolino k Bistrici, kjer so ga našli. Gonjači so pripravili nosila in medveda med

vriskanjem okrog tretje ure popoldne prinesli v grad. Medved je tehtal prek dvesto kilogramov. Lova so se udeležili Janez Nepomuk Urbančič, njegov brat in drugi lovci: Janez, Tone, Jernej ter gonjači: Miha Ribež, Janez Belhar in Rozman.

Po smrti Josipine Urbančič se je njen mož dr. Lovro Toman znova poročil, in sicer z Nemko Luizo Altmann. Po smrti Tomana 1870 se je z njegovo vdovo Luizo poročil brat Josipine Turnograjske Janko Urbančič, ki je ostal brez potomcev. Njegov mlajši brat Fidelis Urbančič se je poročil s kmetico Marijo Rogel iz Tupalič 29.⁵⁵ V njunem zakonu so se rodili otroci: Ana (1871), Jožefa Marija Konstanca (1873), Leo (1876) in Janez Nepomuk Jožef (1877). Njun rod še danes živi na Olševku.⁵⁶

Janez Nepomuk Urbančič – Janko je po pogodbi z dne 20. novembra 1909 izročil gospostvo Turn Otonu pl. Deteli s tem, da mu je prevzemnik moral plačevati dosmrtno rento, in sicer od 1. januarja 1910 do 31. decembra 1919 po 20.000 kron na leto, od 1. januarja 1920 dalje pa po 16.000 kron na leto. Rento je moral Oton pl. Detela izplačevati v štirih obrokih letno.⁵⁷ Po prodaji gospostva Turn sta se Janko Urbančič in žena Luiza preselila na gospostvo Polhov Gradec. Luiza Urbančič je namreč že 3. novembra 1875 sklenila z Zofijo Auersperg, rojeno Chorinski, vdovo grofa Auersperga, kupno pogodbo za posest Polhov Gradec za 24.875 goldinarjev.⁵⁸

Oton pl. Detela in Karel Palm (nečak) sta 4. marca 1940 sklenila izročilno pogodbo za gospostvo Turn pod Novim gradom. Oton Detela je izročil Karlu Palmu, ekonomu na Turnu, v polno in nepreklicno last svoje zemljišče, vl. št. 167, 203, 303, 386, 388 in 389 k. o. Breg pri Preddvoru s pritiklinami vred, za izročnino 600.000 din. Izročitelj si je izgovoril pravico na dosmrtni užitek vsega izročenege posestva.⁵⁹ Na osnovi popisa prebivalstva z dne 31. marca 1931 so bili v družinskem listu Otona Detele vpisani: Oton Detela, roj. 1865, žena Magdalena Detela, roj. 1870, nečak Karl Palm, roj. 1912 in služinčad.⁶⁰

Po končani drugi svetovni vojni je Okrajna zaplembena komisija v Kranju 27. avgusta 1945 (na formularju za leto 1946) na osnovi odloka AVNOJ-a z dne 21. novembra 1944 o prehodu sovražniškega imetja v državno last izdala proti osebi nemške narodnosti Karlu Palmu iz Potoč pri

⁴⁹ Marijan Krišelj, Josipina Urbančič Turnograjska 1833-1854, v: Zbornik občine Preddvor 1999, str. 241-247.

⁵⁰ Nadškofijski arhiv Ljubljana, rojstna in krstna knjiga župnije Preddvor 1835-1900.

⁵¹ Nadškofijski arhiv Ljubljana, rojstna in krstna knjiga župnije Preddvor 1835-1900.

⁵² AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 49.

⁵³ AS 315 Deželna deska za Kranjsko, gl. knj. IX/341, listine, 1. srebrni kvatern F 6.

⁵⁴ AS, Gospostvo Turn pod Novim gradom, Opis lova, šk. 63; povzetek opisa lova.

⁵⁵ Helena Križaj, Gradovi v Preddvoru skozi zgodovino, Kranj 1991, str. 26.

⁵⁶ Nadškofijski arhiv Ljubljana, rojstna in krstna knjiga župnije Preddvor 1835-1900.

⁵⁷ AS, Dež. deska, gl. knj. IX/341, listine IB 392-393; vložek h glavni knjigi 954, listine, fasc. 1909/1295.

⁵⁸ AS 315 Dež. deska za Kranjsko, gl. knj. I/185, listine, fasc. 3 1875 IV/773-426.

⁵⁹ Kopijo izvime pogodbe hrani g. Leo Vest, Vošnjakova ul. v Ljubljani.

⁶⁰ Zgodovinski arhiv Ljubljana, fond občine Preddvor, šk. 2.

Preddvoru odločbo o zaplembi vsega imetja.⁶¹

Kmalu po osvoboditvi so se v prostore nekdanjega gospostva Turn vselile enote JLA. Po letu 1948 so v gospostvu našli streho varovanci doma slepih na Okroglem in v Škofji Loki, danes pa v njej prebivajo oskrbovanci doma Albina Drolca.⁶²

V fondu gospostva Turn je tudi gradivo, ki je nastalo z delovanjem v okviru posebnega udejstvovanja še teh oseb:

- Franc Benedikt Dinzl, lastnik gospostva Kolovrat, kužni komisar v začetku 18. stoletja. Skrbel je zlasti za nadzor poti po dolini Kokre proti Koroški in s tem preprečeval širjenje nalezljivih bolezni preko deželnih meja;⁶³

- dr. Lovro Toman (1827-1870) je bil odvetnik v Radovljici in Ljubljani, politik in pesnik. Njegovo posebno udejstvovanje je obsegalo kulturno delovanje. Prizadeval si je za pravice slovenskega jezika in gospodarski napredek slovenskih krajev. Bil je tudi prvi predsednik Slovenske matice. Pisal je domoljubne in ljubezenske pesmi. Leta 1853 se je poročil z Josipino Urbančič Turnograjsko, ki je pa naslednje leto umrla;⁶⁴

- pl. Oton Detela je postal lastnik gospostva Turn pod Novim gradom leta 1909, ko mu je Janez Nepomuk Urbančič po pogodbi z dne 20. novembra 1909 izročil gospostvo. Bil je član občinskega odbora v Preddvoru, predsednik Rudarske družbe "Wocheinit" 1929-1931.⁶⁵

Gradivo gospostev, ki je gospostvu Turn pridruženo na osnovi sorodstvenih vezi ali z nakupom lastnikov Turna pod Novim gradom pred Martinom Urbančičem:

- gospostvo Preddvor: ob koncu 18. stoletja je lastnik gospostva Franc pl. Schifferstein s kupoprodajno pogodbo prodal gospostvo Luku Brunichu.⁶⁶ Po smrti Luke Brunicha je gospostvo podedovala njegova hči Marija Urbančič,⁶⁷ ki je bila žena Alojza Urbančiča (sin Martina Urbančiča) in ga je leta 1855 izročila sinu Edvardu Urbančiču;⁶⁸

- gospostvo Strmol: v drugi polovici 18. stoletja je gospostvo prišlo v last rodbine Dietrich, ko je baron Michelangelo Zois 4. aprila 1769 prodal gospostvo Francu Ksaveriju Dietrichu za 19.000 goldinarjev.⁶⁹ Franc Ksaver Dietrich je gospostvo

9. septembra 1802 izročil sinu Vincencu, ta naj bi med njegove dediče – dr. Rajmunda Dietricha, Rebeko, Jožefa, Antonijo, Konstanco, por. Urbančič in Terezijo, por. Planinc in med nečake Alojza, Janeza Nepomuka in Fidelisa Urbančiča razdelil znesek 32.000 goldinarjev. Vsak je dobil po 4000 goldinarjev.⁷⁰ Ti so 1843. leta gospostvo prodali na dražbi. Kupil ga je Alojz Urbančič in ga leta 1850 izročil sinu Edvardu. Po njegovi smrti sta si ga razdelila sinova dr. Viktor in dr. Edvard.⁷¹ Večji del gradiva gospostva Strmol izvira iz odvetniške dejavnosti dr. Rajmunda Dietricha, brata Konstancje, žene Martina Urbančiča. Dr. Rajmund Dietrich, odvetnik v Ljubljani, je urejal številne pravne zadeve Konstancje in bil tudi varuh njenih mladoletnih otrok;⁷²

- gospostvo Gamberk: v drugi polovici 18. stoletja je bila lastnica gospostva Gamberk Marija Kristina pl. Lichtenthurn, 28. januarja 1769 ga je prodala Aleksandru Dietrichu za 51.000 goldinarjev.⁷³ Aleksander Dietrich je 1. julija 1785 izročil gospostvo svojemu bratu Francu Ksaveriju Dietrichu, lastniku Strmola, za letno rento 1000 goldinarjev.⁷⁴ Franc Dietrich je nato 2. januarja 1792 izročil gospostvo Gamberk svojemu sinu Jožefu in zetu Martinu Urbančiču;⁷⁵

- gospostvo Ajmanov grad: Jožef Dietrich (brat Konstancje Dietrich, žene Martina Urbančiča) je 31. maja 1803 kupil gospostvo za 27.053 goldinarjev.⁷⁶ Nasledniki Jožefa Dietricha so bili v sorodu z Otonom pl. Detelo, ki mu je leta 1909 Janko Urbančič prodal gospostvo Turn pod Novim gradom;

- gospostvo Kolovrat: Materna pl. Raumschüssl in soproga Lukrecija sta s kupoprodajno pogodbo z dne 12. dec. 1661 prodala Adamu Dinzlu pl. Angerburgu (poznejšemu lastniku gospostva Turn pod Novim gradom) gospostvo Kolovrat.⁷⁷

⁶¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Skupščina občine Kranj, št. 833, leto 1945.

⁶² Helena Križaj, *Gradovi v Preddvoru skozi zgodovino*, Kranj 1991, str. 26.

⁶³ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 49.

⁶⁴ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 49; Mala splošna enciklopedija, str. 535.

⁶⁵ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 48.

⁶⁶ AS 315 Dež. deska za Kranjsko, gl. knj. III/81, listine, 3. modri kvatern H 16.

⁶⁷ AS 315 Dež. deska za Kranjsko, gl. knj. III, listine IB XI/371.

⁶⁸ AS 315 Dež. deska za Kranjsko, gl. knj. III, listine fasc. 1855 V/119 (manjka).

⁶⁹ AS Dež. deska za Kranjsko, gl. knj. IX/141, listine, 1. modri kvatern M 21.

⁷⁰ AS Dež. deska za Kranjsko, gl. knj. X/141, listine, 5. modri kvatern K 20.

⁷¹ Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana, 1982, Strmol, str. 467-468.

⁷² AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 64-74.

⁷³ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, kupoprodajna pogodba za gospostvo Gamberk, šk. 76.

⁷⁴ AS Dež. deska za Kranjsko, gl. knj. II/145, listine, 2. modri kvatern N 15.

⁷⁵ AS 792, Gospostvo Turn pod Novim gradom, izročilna pogodba Franca Dietricha, 2. januar 1792, šk. 76.

⁷⁶ AS Dež. deska za Kranjsko, gl. knj. I/505, listine, 4. modri kvatern G 46.

⁷⁷ AS 792 Gospostvo Turn pod Novim gradom, šk. 9.

Pri preučevanju spisovnega gradiva gospostva Turn pod Novim gradom in pri sestavi uvoda inventarja sem uporabljal zlasti strokovno delo prof. Majde Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982. Iz njega sem navedel citate s številkami: 1, 5, 9-15, 17, 19-21, 23, 25, 44, 54, 57, 58, 66-71, 74, 76. Kolegici prof. Majdi Smole dolgujem iskreno zahvalo za nasvete pri urejanju gradiva gospostva.